

Handläggare
Elisabeth Ek
Telefon: 08-508 315 66**Till**
Kulturnämnden
2019-12-10

Förslag till detaljplan för Burmanstorp 1 m.fl. Telestaden, i stadsdelarna Farsta och Larsboda, S-Dp 2014-13908

Förslag till beslut

Kulturförvaltningen föreslår att kulturnämnden beslutar:

1. att godkänna och överlämna kulturförvaltningens tjänsteutlåtande till stadsbyggnadskontoret som svar på remissen
2. att förklara beslutet omedelbart justerat

Robert Olsson
KulturdirektörPatrik Liljegren
Bitr. förvaltningschef

Sammanfattning

Detaljplanen syftar till att möjliggöra en omvandling av det före detta televerksområdet i Farsta till en levande stadsdel med blandade funktioner. Planen möjliggör cirka 2000 nya bostäder, två skolor, fem förskolor, en idrottshall och lokaler för handel, kontor, verksamheter och service. Planen syftar vidare till att säkerställa bevarande av befintlig kulturhistorisk bebyggelse. Telestaden ingår i ett större stadsutvecklingsområde som ska vända Farsta mot Drevviken.

Kulturförvaltningens övergripande bedömning är att anläggningen i Mårbacka har respekterats i större utsträckning än anläggningen i Vitsand. Kulturförvaltningen ser positivt på att delområdets alla blåklassade byggnader i Mårbacka bevaras utom en föreslagen rivning av en idrottshall, en rivning som kulturförvaltningen föreslår avstyrks. Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen förses med skydd i detaljplanen. Huvuddragen i befintligt planmönster i Mårbacka bevaras. Kulturförvaltningen anser att planförslaget i Vitsand bör omarbetas i delar. Tillkommande bebyggelse mot parksidan och

Vitsandsstråket bör avstyrkas, byggnaderna mellan skivhusen mot Nynäsvägen bör sänkas och föreslagna balkonger bör utgå.

Skyddet för den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bör dock stärkas upp i vissa avseenden i båda delområdena.

Telestaden erbjuder goda möjligheter att tillskapa publika platser för konst och kultur. Inom Telestaden finns en långsiktig kulturetablering som staden medverkat till genom att Konstnärernas kollektivverkstad (KKV) och scenkonstverksamheten SITE flyttat in i det så kallade Konstverket i Mårbacka. Det är positivt att förslaget till detaljplan bekräftar kulturverksamheterna genom användningsbestämmelser och planstöd. Men planbeskrivningen kunde ta tydligare fasta på behovet av publika kulturlokaler och mötesplatser för att säkerställa att planen uppfyller sitt syfte med att utvecklas till en levande och funktionsblandad stadsdel.

Underlag för beslut

Samrådshandlingar finns på Stockholms stads hemsida Stockholm.se/detaljplaner. Handlingar som ligger till grund för förslag till beslut är planbeskrivning och plankarta samt gestaltningsprogram för allmän platsmark och kvartersmark upprättad av White arkitekter AB, 2019-09-30, Kulturmiljöanalys Televerket Farsta upprättad av Nyréns Arkitektkontor, 2016-08-22, samt Antikvarisk konsekvensanalys upprättad av Nyréns Arkitektkontor 2019-09-11.

UTLÅTANDE

Ärendets beredning

Ärendet har beretts av kulturstrategiska stabens stadsutvecklingsenhet i samråd med enheten för kulturmiljö vid avdelningen för Museer och konst.

Remissen

Ärendet har remitterats från stadsbyggnadskontoret till kulturnämnden för svar senast den 10 december 2019. Omedelbar justering.

Bakgrund och syfte

Farsta är utpekad som ett av fyra fokusområden i Stockholms översiktsplans utbyggnadsstrategi. Telestaden ingår i ett stadsutvecklingsområde som enligt program för tyngdpunkt Farsta ska vända Farsta mot Drevviken. Tre detaljplaner inom stadsutvecklingsområdet har vunnit laga kraft. Plansamråd för Telestaden och Karlsviks strand pågår parallellt.

Televerkets gamla förvaltningsbyggnader, som stått tomma sen Telia lämnade lokalerna 2016, har bedömts ha stor potential att utvecklas till en levande funktionsblandad stadsdel. Det aktuella planområdet består i huvudsak av områdena Vitsand som uppfördes på 1950-talet för Televerkets forskning och utveckling samt Mårbacka som uppfördes på 1960-talet för verkets huvudkontor.

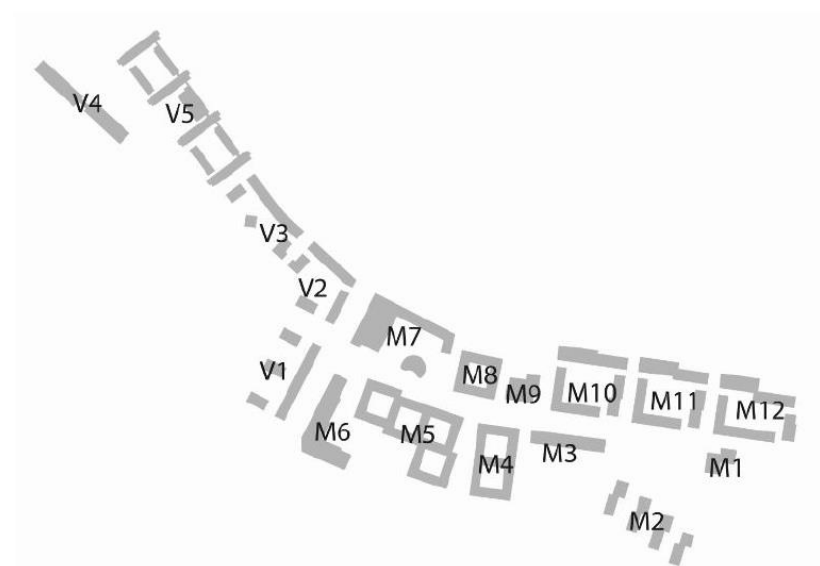
Detaljplanen syftar till att möjliggöra en omvandling av området till en stadsdel med en blandning av bostäder, verksamheter för kulturliv, kontor, och service samt allmänna platser såsom gator, parker och torg. Detaljplanen syftar till att säkerställa ett bevarande av befintlig kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt att reglera den tillkommande bebyggelsen med ett medvetet förhållningssätt till den kulturhistoriska bebyggelsen på platsen och Farstas bebyggelse i stort.

Telestaden ingår i ett stadsutvecklingsområde som enligt program för tyngdpunkt Farsta ska vända Farsta mot Drevviken. Detaljplanerna för Klockelund (nr 3), Perstorp (nr 2) och våldö (nr 4) har vunnit laga kraft. Plansamråd för Telestaden och Karlsviks strand (nr 1) pågår parallellt. Planområdena är markerade med streckad linje. Befintlig bebyggelse är markerad grå på kartan. Rödmarkerade byggnader är planerade förskolor. Illustrationen är hämtad ur samråds-handlingarna.

Planförslaget

Planförslagets struktur utgår från befintliga stråk och vägsträckningar, som kompletteras med nya gator för att få ett sammanhängande och mer finmaskigt gatunät. Områdets ryggrad är det inre stråk som löper genom området och förbinder Vitsandsidan och Mårbackasidan. Stråket utgör en viktig del av områdets kulturhistoriskt värdefulla miljö som i framtiden är tänkta att fungera som områdets inre kommunikationsstråk men också sammanbinda en serie parker, torg och andra offentliga rum.

Illustrationen visar de olika byggnadskvarteren där V och M relaterar till Vitsand respektive Mårbacka. M4-M5, M8-M9, V4-V5 är befintlig bebyggelse. Illustrationen är hämtad ur samrådshandlingarna.

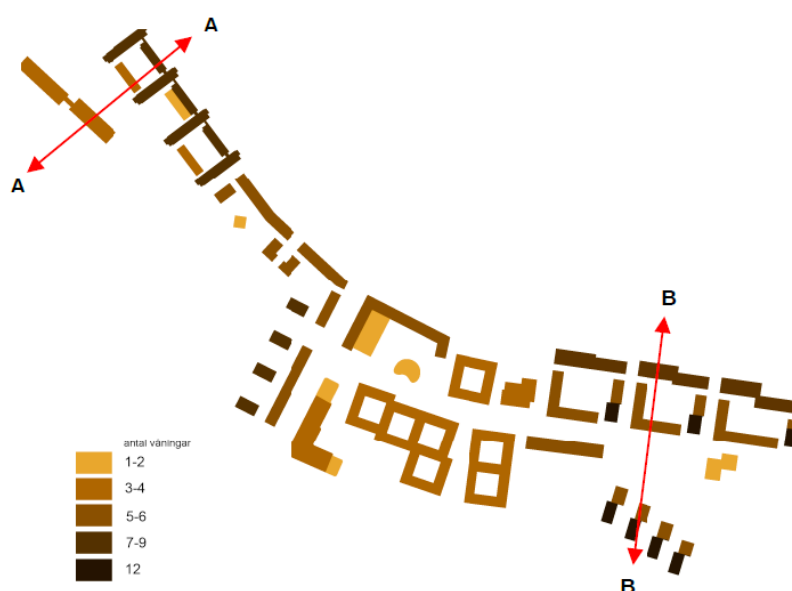
Ågesta Broväg berör båda områdena Vitsand (V1-V2, M6-M7) och Mårbacka. Vägen föreslås omvandlas till en stadsgata, flankerad av bostäder samt kommersiell och offentlig service på ömse sidor av vägen.

Den befintliga bebyggelsen i Mårbacka (M4-M5, M8-M9) kommer enligt förslaget att i väsentliga delar bevaras orörd förutom murupptagningar för nya entréer och fönster. En rivning föreslås av en senare uppförd idrottshall i kvarter M3. Ny tillkommande bebyggelse föreslås utgöras av sammanhållna bostadsenkla framförallt i nordost om den befintliga bebyggelsen i Mårbacka. Bostadshusen kommer att utgöras av grupperingar av olika byggnadstyper som punkthus (M2), L-formade skivhus i slutna kvarter med inslag av högre punkthus.

Mot Nynäsvägen utformas bebyggelsen som bullerdämpande skärm (M10-M12).

Televerkets byggnader i Vitsand (V5) föreslås byggas om till bostäder vilket medför rivningar och stora ingrepp i befintlig bebyggelsestruktur. Lågdelen mellan skivhusen rivs och mellan skivhusen föreslås uppföras höga tillbyggnader, fast förankrade i skivhusen, för att skapa en bullerdämpande skärm mot Nynäsvägen. Mot gårdssidan byggs två av gårdarna igen med motsvarande hus men något lägre. En förskola planeras i mittengården. Områdets ursprungliga matsal föreslås kompletteras med en skolbyggnad via en länkbyggnad.

Byggnadshöjderna kommer att varieras inom planområdet. Inom Mårbacka föreslås bebyggelsen närmast Telias byggnader utföras i tre till fyra våningar söder om Mårbackastråket. Norr om stråket varierar de mellan fem och sex våningar. Mot Nynäsvägen föreslås de bli sju till nio våningar. Befintliga skivhus i Vitsand är åtta våningar och kompletterande byggnader ut mot Nynäsvägen föreslås bli sju våningar höga.

Illustrationen visar föreslagna byggnadshöjder – ju mörkare färg desto högre byggnad. Illustrationen är hämtad ur samrådshandlingarna.

Illustrationen visar planerade stadsomvandlingsprojekt inom aktuellt planområde och detaljplanen för det intilliggande Karlsviks strand mot Drevviken som pågår parallellt. Illustrationen är hämtad ur samrådshandlingarna.

Kulturhistoriska värden

Den båda områdena Vitsand och Mårbacka har mycket stora kulturhistoriska värden. Vitsand uppfördes på 1950-talet för Televerkets forskning och utveckling och Mårbacka uppfördes på 1960-talet för verkets huvudkontor.

Vitsand ingår i en kulturhistoriskt värdefull miljö utpekad i Stockholms översiktsplan, där särskild uppmärksamhet bör ägnas åt kulturhistoriska värden. Byggnaderna är grönmarkerade på Stadsmuseets kulturhistoriska klassificeringskarta. Telias väl gestaltade skivhus med tillhörande teletorn uppfördes efter ritningar av arkitekt Bengt Hidemark i slutet av 1950-talet. För utformningen av landskapet svarade Walter Bauer. De höga skivhusen är placerade i dalstråket vid Nynäsvägen. Bebyggelsens framträdande placering i motorvägslandskapet gör anläggningen till ett landmärke i stadsdelen och utgör ett viktigt dokument över telefonins historia i Sverige.

Skivhusen och teletornet i Vitsand utgör ett markant landmärke med sin placering i dalstråket längs Nynäsvägen. Fotot är hämtat ur samrådshandlingarna.

Mårbacka är blåmarkerad på Stadsmuseets kulturhistoriska klassificeringskarta. Även Mårbacka ritades av Bengt Hidemark i samarbete med Gösta Danielsson. Utomhusmiljöerna utformades av Sven-Olov Nyberg. Denna stora anläggning vid Mårbackagatan uppfördes 1965-1969 som Televerkets centralförvaltning, och har synnerligen stora kulturhistoriska värden från en hel rad aspekter. Arkitekturen och planering är av sällsynt hög klass, både när det gäller hus och utemiljöer. De strikta, sparsmakade fasaderna i räfflade grå betongelement med accentfärger i fönster, burspråk och portar, kompletteras och mjukas upp de välformade gaturummen och gårdarna. På ett tidstypiskt sätt gavs anläggningen inslag med stora konstnärliga värden. Hus och miljöer berättar om tidens nybrutalistiska arkitekturideal, som strävade efter en gestaltning som så mycket som möjligt utgick från de moderna byggnadsmaterialens och byggteknikens egna uttryck.

Mårbackas kulturhistoriskt värdefulla byggnader och inre miljö där markbeläggning, träd och pollarrader utgör viktiga karaktärsskapande drag. I fonden Telias f.d. huvudkontor som nu rymmer produktionshuset Konstverket. Fotot är hämtat ur samrådshandlingarna.

Att miljön har stora gestaltningsmässiga kvaliteter insåg man redan i samtiden, vilket framgår av att Mårbacka fick 1970 års Kasper Sahlin-pris för årets bästa svenska arkitektur.

Förutom rent arkitektoniska och arkitekturhistoriska värdena representerar båda anläggningarna stadsbyggnadshistoriska värden. Båda anläggningarna är en av de viktigaste representanterna för de arbetsplatser som skulle komplettera bostäder och centrum i ABC-staden Farsta.

Förvaltningens synpunkter

Bedömning av planförslaget

Befintliga byggnader

Den storskaliga omvandlingen av Telias anläggning från ett kontorskomplex till en ny stadsdel med blandade funktioner innebär påverkan på de kulturhistoriska värdena i varierande omfattning. Förutom att bebyggelsens kulturhistoriska värden är utgångspunkten för bedömningarna ses ett återbruk av bebyggelsen som det bästa ur ett långsiktigt bevarandeperspektiv, varför förändringar kan accepteras. Kulturförvaltningens övergripande bedömning är att anläggningen i Mårbacka har respekterats i större utsträckning än anläggningen i Vitsand.

Mårbacka

Byggnaderna i Mårbacka och den inre strukturen med stråk och gårdar bildar en rumslighet som definierar området och den bevaras i stor utsträckning. Vissa eftergifter görs för att anpassa byggnaderna och miljön för nya behov. Den nya bebyggelsen grupperas i samlade enheter skilda från den ursprungliga bebyggelsen. Det öst-västliga huvudstråket genom området har bevarats i och med att man utnyttjat parkeringsytorna för ny bebyggelse, vilket är positivt ur kulturmiljösynpunkt.

Kulturförvaltningen anser att tillkommande bebyggelse kan accepteras. Byggnadshöjden närmast de blåklassade byggnaderna är fyra till fem våningar hög, med den översta våningen indragen. Längs huvudstråket mot öster är höjdskalan densamma med ett högre punkthus inom varje kvarter. Det bidrar till ett sammanhållet lugnt gaturum. Stadsbilden bedöms kunna tåla den avvikande höjdskalan som punkthusen ger då de är placerade på tillbörligt avstånd från ursprungliga byggnader. Samma bedömning görs för punkthusen som är placerade i sydöstra delen av planområdet.

Det är oklart vad som avses angående kvarter M8 Helge. I planbeskrivningen finns innergården med pyramiden illustrerad men på plankartan ser gården ut att vara överbyggd. Av planbestämmelse r2 framgår det att sekundära delar kommer att rivas. Kulturförvaltningen anser att det är möjligt att riva sekundära delar men att eventuella tillbyggnader inte kan ta hela det öppna gårdsrummet i anspråk.

Idrottshallen från 1970-talet i kvarter M3 föreslås rivas trots att den är blåklassad. På dess plats föreslås istället uppföras ett nytt bostadshus i fem våningar med den översta våningen indragen. Idrottshallen är utformad i samklang med områdets arkitektoniska idé. Byggnaden är en del av berättelsen om Telestaden som ett samhälle i samhället och vittnar om ett statligt verk med sociala ambitioner för sina anställda. Kulturförvaltningen anser att idrottshallen ska bevaras och förses med en skyddsbestämmelse mot rivning i plan.

Idrottshallen används idag som koreografihall av ccap och den rymmer både produktion och publik verksamhet. Projektet finansieras av Statens kulturråd, Region Stockholm och Stockholms stad. Hallen är ett exempel på hur bebyggelse kan återbrukas för kulturverksamheter.

Håltagningar föreslås i planförslaget medges med max 1/3 av fasaden mot stråket i utförande enligt ovan. Illustrationen är hämtad från samråds-handlingarna.

Nya håltagningar för entréer och fönster föreslås få upptas med högst en tredjedel av fasadelementen mot det inre stråket I och L. Kulturförvaltningen bedömer att föreslagna håltagningar som de beskrivs i planbeskrivningen medför en negativ påverkan på byggnadernas kulturhistoriska värde. Flera nya entréer och fönsterförstoringar i en oregelbunden placering på fasaden medför en splittring av bottenvåningarna som förtar fasadens strikta uppbyggnad i linjenät.

Det bedöms möjligt att håltagningar för entréer och fönsterförstoringar kan utföras samlat på *ett* ställe på de enskilda fasaderna. Då husfasadernas längd varierar ska håltagningarnas andel av ytan anpassas efter längden så att en övervägande andel av muröppningar utgörs av de ursprungliga entréerna och fönstren. Om det av funktionella skäl inte bedöms möjligt med *en* entré på aktuella byggnadskroppars fasader vill kulturförvaltningen helt avstyrka förstoring av fönsteröppningar och begränsa nya håltagningar till att endast gälla entréer. Där det förekommer burspråk i bottenvåningarna bör dessa inte göras om för andra funktioner utan nyttjas för att ge ett bra ljusinsläpp i lokalen.

Vitsand

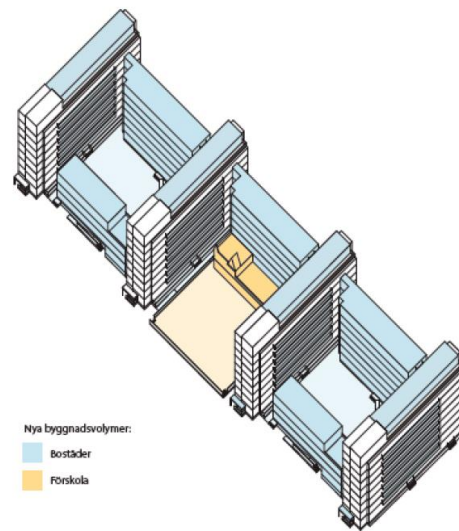
I Vitsand sker stora ingrepp både i byggnaderna och i områdets struktur. Skivhusen och teletornet utgör landmärken i dalstråket från motorvägen. Kulturförvaltningen skulle naturligtvis hellre se att byggnaderna lämnades orörda. Men mot bakgrund av en tidigare situation där förslag om rivning förelåg är ett bevarande, om än kraftigt förändrat, ändå att föredra. Men kulturförvaltningen vill framföra synpunkter som ur kulturhistorisk synvinkel skulle förbättra förslaget och ändå möjliggöra en användning för bostadsändamål.

Upplevelsen av skivhusen som fristående huskroppar byggs helt bort i planförslaget. En sänkning med 1-2 våningar av våningshöjden på de nya tillbyggnaderna skulle bidra till att visuellt återskapa en silhuett av fristående huskroppar. Tillbyggnaderna skulle då mer få karaktären av höga länkbyggnader. Föreslagen omarbetning skulle bidra till att öka avläsbarheten mellan ursprungligt och nytt samtidigt som en visuell upplevelse av skivhus i större utsträckning bevaras. I de våningsplan som får ett sämre bullerskydd får verksamheter som inte har samma krav på bullerskydd sökas.

*Illustrationen visar föreslagna tillbyggnader mellan skivhusen.
Illustrationen är hämtad från samrådshandlingarna.*

Kulturförvaltningen vill avstyrka de tillkommande byggnadsvolymer mot det inre stråket. Byggnaderna sluter gårdsrummen och skär av sambandet med huvudaxeln och parkmiljön. Det är en medvetet gestaltad komposition som ger en rumslighet. Kulturförvaltningen delar uppfattningen i Nyréns konsekvensanalys att strukturen är känslig för förändring. Planförslaget bildar en helt ny byggnadstyp som för tankarna till Mårbackas slutna struktur. De två anläggningarna har helt olika karaktärer och bör så ha i möjligaste mån. Vitsand är uppförd som en öppen planstruktur där Walter Bauers utomhusgestaltning är planerad efter de förutsättningarna.

Illustrationen visar tillbyggnaderna mot Nynäsvägen och in mot parkstråket. Illustrationen är hämtad från samrådshandlingarna.

Vidare anser kulturförvaltningen att förslaget med balkonger på fasaderna bör utgå. De släta fasaderna med rader av fönsterband utgör en väsentlig del av skivhusens arkitektoniska uttryck och är mycket typiska för sin tid. Att placera balkonger på fasaderna tillför ett helt nytt element främmande för byggnadstypen och bedöms vara en förvanskning.

Fotot visar det ostligaste skivhuset med släta fasader och de karaktärsskapande fönsterbanden. Fotot är hämtat ur samrådshandlingarna.

Teletornet bör ges ett skydd mot rivning i detaljplanen. En rivning av teletornet skulle innebära ett nästan fullständigt uttraderande av Vitsands identitet och berättelsen om Telestyrelsen. Kulturförvaltningen delar uppfattningen i Nyréns

konsekvensanalys att ett bevarande av teletornet bidrar till att göra den genomgripande omvandlingen av Vitsand mer acceptabel. Möjligheten att hitta en ny användning för tornet bör undersökas.

Teletornet är en värdebärare för hela Telestaden och ett bevarande av det är mycket angeläget då det möjliggör en förståelse för anläggningen även efter de omskapande ombyggnaderna i Vitsand. Bilden klippt ur Google maps.

Det är mycket positivt att ursprungliga byggnader såsom den gamla matsalen och paviljongen i parken bevaras och ges ett skydd i planen.

Planbestämmelser

Kulturförvaltningen bedömer att förhållandet mellan bevarande, skydd och möjligheter till förändringar i stora delar är väl balanserade men ser att det finns behov av att förtydliga och stärka upp skyddet i vissa delar av den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen.

Kulturförvaltningen föreslår följande:

- q6-bestämmelse bör kompletteras med en skrivning om att bevara volymen på byggnaderna i Mårbacka.
- en q-bestämmelse för att betongfasaderna ska bevaras omålade på byggnaderna i Mårbacka.

- en k-varsamhetsbestämmelse, vid ommålning av fönsterbågarna ska ursprungligt kulörschema bevaras för byggnaderna i Mårbacka.
- k5-varsamhetsbestämmelse avseende håluptagningar i fasader i Mårbacka bör omarbetas enligt ovanstående synpunkter.
- r-bestämmelse, idrottshallen bör förses med bestämmelse om förbud mot rivning.
- q3-bestämmelsen för restaurangbyggnaden i Vitsand bör omformuleras så att även byggnadsvolymen bevaras.
- r-bestämmelse, teletornet bör förses med bestämmelse om förbud mot rivning.

För en fullständig redovisning av planbestämmelsernas lydelse se plankartan och planbeskrivningen, använd länken till Stadsbyggnadskontorets handlingar på sid. 16.

Kulturlivsaspekter

En så omfattande stadsutveckling som Telestaden, med plats för ca 5000 invånare och många arbetsplatser, skapar både behov av nya mötesplatser och goda möjligheter till publika platser för konst och kultur. Den föreslagna detaljplanen anger många byggnader för centrumändamål, där kultur kan vara en av flera verksamheter, vilket är positivt. Det är viktigt att Telestaden kan användas för både om- och nyetableringar av kulturverksamheter i staden, här är behoven stora.

Därför vore det önskvärt att planbeskrivningen tydligare anvisade platser av det slaget och tar fasta på stadsdelens behov och möjligheter.

Skolor och idrottshallar kan rymma förutsättningar till en mer mångsidig användning i den nya stadsdelen och kulturförvaltningen anser att en samplanering av vissa av dessa lokaler bör ske. Här är både kulturaktörer, civilsamhälle och invånarna i närområdet viktiga intressenter. På så sätt kan stadsdelens aktiviteter under kvällstid främjas och tryggheten i området ökar. Det kommer att bli många barn och unga i stadsdelen och inte minst deras behov av kulturlokaler behöver beaktas i planeringen. Kultur i ögonhöjd är ett styrdokument som ger god vägledning i fråga om barns och ungas behov. Ett av många skäl att skapa platser för kulturverksamhet både inne och ute är att området på så sätt får möjlighet att ta del av sådana

kulturverksamheter som staden finansierar, till exempel genom Kulanpremien eller kulturstödet.

Inom Telestaden finns en långsiktig kulturetablering som staden medverkat till genom att Konstnärernas kollektivverkstad (KKV) och scenkonstverksamheten SITE flyttat in i det så kallade Konstverket i Mårbacka. Det är positivt att förslaget till detaljplan möjliggör kulturverksamheterna genom användningsbestämmelser och planstöd. Det är positivt att planen tillgodoser dessa prioriterade verksamheters behov av transporter till fastigheten samt in- och utlastning av konst och utrusning som behövs till produktionen av konst inom såväl bild, form och scenisk verksamhet.

Samlad bedömning

Kulturförvaltningens övergripande bedömning är att anläggningen i Mårbacka har respekterats i större utsträckning än anläggningen i Vitsand. Kulturförvaltningen ser positivt på att delområdets blåklassade byggnader i Mårbacka bevaras och förses med skydd i detaljplanen liksom att huvuddragen i befintligt planmönster i Mårbacka bevaras. Men kulturförvaltningen anser att planförslaget i Vitsand bör omarbetas i delar. Tillkommande bebyggelse på skivhusen mot parksidan i Vitsand bör avstyrkas, tillbyggnaderna mot Nynäsvägen bör sänkas och föreslagna balkonger bör utgå. Skyddet för den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen bör stärkas upp i vissa avseenden i båda områdena.

Telestaden erbjuder goda möjligheter att tillskapa publika platser för konst och kultur. Det är positivt att detaljplanen ger möjlighet för många verksamheter med användningsbestämmelsen centrumändamål men planbeskrivningen kunde ta tydligare fasta på dessa verksamheter så att detaljplanen kan fylla syftet med att utvecklas till en levande och funktionsblandad stadsdel.

Bilagor

Stadsbyggnadskontorets handlingar i ärendet finns [här](#)